

նենք անոր հետևանքները բարոյականի, արգարութեան եւ մասնաւորապէս դատարարական տեսակէտով, պիտի ցուցնենք թէ ի՞նչպիսի պայծառութեամբ մը ան կը լուսաւորէ այդ խաւարչարին աշխարհները, թէ ի՞նչպէս մեր ընթացքը ամուր հիմերու, անխուսափելի եւ բեղմնաւոր օրէնքներու վրայ կը հաստատէ, մեր մտաւոր հորիզոնը կ'ընդլայնէ եւ նորաւոր հետազոտութիւններու անվերջ հեռանկարներ կը պարզէ մեր աչքին առջեւ:

ՏՐ. ՏՐԴԱՏ ԵՍԱՑԵԱՆ

Փանօ

ՆԱՍԱԿՆԵՐ ԽՄ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՑ

Ա. ՆԱՍԱԿ

Ապագանութեան մէջ ապրող բարեկամ,

... Ձի անցնիլ մի քանի օր, եւ այստեղ էլ, որպէս մեր սիրուն երկրի ամէն անկիւն, կ'ողողուի մեր արիւնով, Մեր դիակները փողոց կը լինին փողոցներին, մեր շքեղ երկիրը կը սեւանայ ազաւանների բազմութիւնից եւ օդը կը լեցուի նրանց կոկոսողով... Ո՛ր կողմ որ դառնաս, աւերակ ես գտնելու, ո՛ր տուն որ մտնես՝ բռնաբարուած ու ձգած աղջիկ, գետնատարած մայրեր, գլուխները սիւնների վրայ ջախջախուած մանուկներ եւ տեսնելու եւ... գերեզմաններ, գերեզմաններ...:

Եւ էլ, բոլոր ազգականներդ, ծանօթներդ մինչեւ յետինը մտնելու, ենք սառնամուտ եւ քեզ բարեւ ունինք, պանդո՛ւխտ եղբայր, որ գուցէ դեռ շատ ապրես. շուտով դաս մեր գերեզմաններն այցելելու եւ նրանց վրայ կանգնած՝ հայրենիքիդ ողբը երգես:

Ծոյս չունինք ապրելու, ո՛չ: Գաղաքի մէջ անցած դարձածն իսկ ապացուցանում է որ բոլորիս կոտորելու են:

Որքա՛ն սառնութեամբ ես գրում այս բոլորը, եւ դու արդեօք սառնութեամբ չե՞ս որ այս

կրկնուած, երեքնած նկարագրութիւններէց էլի մէկը պիտի կարդաս:

Զորս օր առաջ սկսեց, ե՞րբ պիտի պայթի՞ չը գիտեմ, գուցէ այսօր, մի ժամից, գուցէ այս րոպէիս: Մի քանի օր է արդէն որ շրջակայ քաղաքներից հասած կոտորածները լուրերը գրգռել են բոլորի ջղերը, լաւ ինչ՝ ու մի թեթեւ աղմուկ բաւական է ամենքին զարնուեցնելու:

Պիտի տեսնէիր սոսկումը, երբ լուր տաւ թափուեց շուկայի մէջ, թէ վաճառական Մըկըրտին մի թիւրք՝ զաշոյնի հինգ հարուածով՝ փռել է գետին:

Շուկայի մի ծայրից դէպ է միւսը կարծես մի ուրաքան սահեց: Աղմուկ, չփոթ, փախչողներ... Որոտումով փակուած էին խանութները տախտակեայ փեղկերը. շատերը խելք կորցրածի պէս թողնում էին ամէն ինչ՝ խանութ, գլխարկ, կօշիկ՝ եւ վազում դէպ է տուն... պահ մը եւս եւ, շուկան դատարկ էր, ամայն, բաց, իսկ փողոցներում՝ վազող վազողի:

Եւ լուրեր են հասնում հետզհետէ մեծացող, երբեմն այլանդակ, Որպէս թէ սպանել են ո՛չ միայն Մկրտին, այլեւ շատ անցորդ Հայերի՝ որպէս թէ թիւրքերը խումբ առ խումբ, փողոցների ծայրերում կանգնած, զաշուում են կամ գնդակահար անում բոլորին...

Հաւաքւել ենք եկեղեցու բազը: Ամենաապահով տեղն է. Անա լցում է մատուռը, խորհրդարանն ու դպրոցի սենեակները, Կին, տղայ, ծեր՝ ճշում են, լալիս, ողբում: Ոմն իր ամուսինն է փնտռում, մէկը՝ իր որդին, միւսն՝ իր եղբայրը որոնում: Մի նոր նշանած աղջիկ էլ ընկել է սենեակից սենեակ, բազից բազ ու մի կողմը թողած ամօթխափութիւնը, խելակորոյս՝ իր սիրելուն է ուրոնում:

—Մկրտի՛չ, Մկրտի՛չ, ձայնում է նա սրտաճմլիկ, աղիողորմ:

Սիրտս սեղմվում է. Ի՞նչ Մկրտի՛չ է այդ, Մէկը, որ սոսկումից կծկուել էր մի տեղ, կանչում է.

—Ի՞նչ ես ողբում, աղջիկ, Մկրտին ըստանա՞նք:

—Ապանեցի՛ր...

Անուան գուգադիպութիւն էր թերեւս. բայց մի սոսկակի ճիշ գուռը թաւ աղջկայ կուրծքից եւ նա փուեց գետին:

Սակայն ո՞վ է ուշք դարձնողը: Միեւնոյնը չէ՞: Աւելի լաւ էր նախօրօք միտնել և քան յետոյ ընկնել զինւորներէի ձեռքը...

Մի ուրիշ տեղ կուէ են եկել ահա կին ու մանուկներ, միմեանց են կպել ու լալիս են՝ որպիսի՞ լաց... եւ պտտաներ՝ որոնք կուժք են ծննում, աղօթում են...

Լուր է պտրտում որ ընդհանուր կոտորած է սկսել, Երբեմն ականջիս է հասնում խուլ, բայց յաճախ կրկնուող հրացանաձգութեան ձայներ:

Չը գիտեմ ե՞րբ էր—այլեւս ժամանակը զուրկութիւն չունի մեզ համար—եկեղեցի մտաւ մի երիտասարդ, Երջպատեցինք նրան և նա էր որ պատմեց թէ պահակ զինուորները ըստ պահել են Մկրտչի ապանոյին, յետոյ տարել սարայ ու աշտեղ յայտնել, որ սպանուած մահմետականին խլել են ազատամբ դեաւուրների ձեռքից: Մահմետականները այդ ժամ մանակ ամէն տեղ սկսում են գոռալ և—
—Մահ գեաւուռներին...

Իրենք Գ. Բ. Ե. Ե. են աւելի նարեղ գործարելու համար Սուլթանից տրուած հրաւանը: Չէ՞ որ երբ մի խումբ ամբողջ յարձակում է չուկայի վրայ, փայտն եւ իւրայնից, կամենալով իրենց պահել կողոպտւած, փակել են ամբողջ դէմ եւ գոչել:

—Գնացէ՛ք թաղերը, միւսլիմաններ, ձեզ 38 ժամ հրաման ենք տալիս գեաւուռներին կոտորելու...

Բայց խուժանը չէ կամեցել հեռանալ ճոխ թալանից, եւ այդ ժամանակ փաշան հրաւանել է զօրքով ցրուել ամբողջին դէպ ի թաղերը, յետոյ մի աւ մի բաց է անել տուրք բոլոր խանութները եւ մինչեւ յետին խիլը կողոպտել...

Մենք, որ գիշերն ամբողջ անկացրինք եկեղեցու մէջ՝ մօտ 3—4000 հոգի, անթիւ, անձանկով, վախից կիսամոռ, գրէթէ անդէն—առաւօտեան միայն իմացանք չուկայի կատարեալ թալանման լուրը:

Գրեթէ ոչ ոք չաղաղակեց, Մեռելային գուռ նախափութիւն պատեց բլուրին, Կթոռեցին տոբեր եւ շատերն սկսեցին ծնկները ծնծելով լալ:

Լսվում էին հառաչներ միայն, Տեսնում էին կոյտ-կոյտ, փոթորիկից ջարդուած հօտի պէս միմեանց վրայ ինկած, գետնի վրայ փռուած,

անկրկններում կծկուած, Գանապատակ թափառող, անմիտ հայացքով նայող ծերեր, մանուկներ, կանաչք...

Բ. ՆԱՄԱԿ

Կէս օրն անցել է, Շատերը մեղմից, յաջողութեան տուն գնալ, պաշար ու ծածկոց բերել:

Գաղաքում տիրում է մի մեռելային ծանր, ճնշող լուռութիւն: Անցողադաճ գրեթէ չկայ, Շատեր գեռ մնում են իրենց տների մահառաններում թագնուած, մութ խորշերում պառուած:

Մի քանիսը յոյս են տածում որ վտանգն անցել է, որ փոթորիկը վերջացել է, Բայց խորին լուռութիւնը աւելի է սարսափ ազդում: Այդ լուռութիւնը փչող փոթորիկի նախնութեան է: Այդպէս է լինում մի րոպէ, երբ հետեւում է կործանիչ հեղեղը, աւերիչ ուրազանը: Այդպէս է լինում այն րոպէն, որից յետոյ ամպերը որոտնդոտած գոռում են եւ կարծախի հրային գծերով պատառում օդը, ոսկեղ գոյն առնինքն ցրում եթերին մէջ... Այդպէս է լինում այն րոպէն, որից յետոյ ճրագը բռցափայլում է ու հանգում, մեռնողն աղաղակում է եւ յաւիտեան ննջում...

Եւ արդարեւ, յանկարծ մի խուլ շղթող կոնակածեւ ցնցեց օդն ու խուժեց դէպ ի մեզ: Մի աղմուկ, որ զուրա գալով հազարաւոր ոռնացողների կոկորդից, անցնում էր փողոցներ, զողացնում ամէն ինչ, շարժում ծառերը, ցնցում գետնը... մի յարատեւ դաշլային ոռնող միշտ մեծացող, հետզհետէ մօտեցող, Լսվում էին նաեւ թմբուկների ձայներ, կարծես քաղաքից գուրս քանակած գնչուները իրենց թմբուկներով պար էին սարքել քաղաքի հրապարակում: Եւ դրան հետեւում էին փչող, ջարդուող գոռերի ձայներ, կայքիներէ թշուրիւ, տների մէջ մորթնողների սուր, աղեխարշ ու կծու թեւաման օդը քղղղող ճիւղեր, թալանողների յաղթական խոպտո կանչեր...

Գալի՛ս էին:

Մի րոպէ ոչ ոք մեղմից չկարողացաւ մի բառ արտասանել: Գաղաքից ամէն հառաչ, ամէն ողբ և Ոտքի թռան բոլորը զսպանակաւ:

գործերի պէս ոտանելով, լարեցին ջղեր, ակնապիլ՝ քարաքան հայեացքներ...

Գետոյ, ա՛հ յետո՛յ... մի խառնաշփոթ, մի ժխո՛ր...:

— Տղե՛ք, գալի՛ս են, լսեց յանկարծ մի երիտասարդի ուժգին ձայն—մի՞թէ թողնելու ենք որ ոչխարի պէս մեզ ժողթնեն:

— Մոռենք քաղերի պէս... ձայնեց մի ուրիշը:

— Զե՛նք, զե՛նք...

— Դուրս յարձակենք...

Էլ ոչինչ էլ որ որոշուում, Առաջին ձայն տուողը բազ դուրս եկաւ. բոպչապէս բոլորս կիսեցինք նորա շուրջը, մեր զէնքերը զինեցինք, յետոյ խմբի ըստնեցինք եւ դուրս թռանք բազից:

Ամէն կողմից հասնում էին նոր փախստականների եւ բարեբաղդարաբ՝ ղինուած:

— Մի՛նչ վերջին շունչ, տղե՛ք... գոյեց զխաւորը:

— Անձնատուր չլինի՛նք, ասաց մի ուրիշը—միեւնոյն է, մեզ ողջ չեն թողնիլ ո՛չ մի հաւաքամանքում:

Ահա եւ խուժանի, յարձակող գայլերի ծայրը: Ի՛նչ խուժան:

Առջևից ու մէջտեղից երեւում էին զինւորների բայց անկանոն կանգնած՝ քիւրտ եւ թիւրք բարձրը գինւած էր ամէն տեսակ զէնքով: Աղաղակում էին որքան ձայն ու լէնէին, եւ կանայք, թմրուկներ ձեռքերին՝ պար էին բռնել, ոտոտում, ու զրգուում էին իրենց վայրենի ամուսիններին...

Զարհուրելի էր, երբե՛ք ազգային կատաղի, գազանային ամբոխ չես կարող երեւալայի:

Գայլում էին միշտ ոռնալով՝ հանդիպածին տապալում էին, մորթում: Եթէ սուրն էր—դուռը ջարդում կացինի հարուածներով, ներս էին խուժում, մի րոպէի մէջ տունը մերկացնում, քանդում, աւերակ դարձնում ու անցնում... կարծես մորեխներ լինէին, որ մի իջնելով՝ ամբողջ արտեր են ոչնչացնում:

Սակայն մեր գնդակները կանգնեցին նրանց, Բոլորս միասին կրակ տեղացինք նրանց վրայ: Զինուորները փորձեցին խմբուել, պատասխանել մեզ, բայց խառնեցին, կատաղի խուժանի յաղթական ոռնոցը փոխեց ճիւղերի, թմրուկները ընկան, կասայք ետ փախան, հրեցին Կոմիտակներին...

ու մի խառնաճաղանձ, զգուելի խառնուրդով ցրուեցին:

Այո՛, բարեկամ, ցրեցինք 10,000 ից աւելի մի խուժանի, որ մեր արիւնն էր ուս դում, մեր ինչըր, մեր պատեր: Ցրեցինք մեր չնչին զէնքերով՝ Ա՛խ, եթէ աւելին ունենայինք...

Գա՛ջ ընկերներս... պէտք էր տեսնել թէ ինչպէ՛ս սիրտ առած՝ մտան տների մէջ, լուսամուտներից կրակ ու ամէն ինչ սկսեցին տեղալ գայլերի վրայ, ջարդել ու փշրել, հալածել ու ցրուել... Նա էլ էի կրակում, անդադար հրացանում, եւ ո՛չ մի գնդակս պարպ չէր վրիպում, ո՛չ մի:

Բայց ի՛նչ կարող ենք անել մեր այս խղճալի զէնքերով, գնդակների ու վատորի չնչին պաշարով, եթէ ոչ՝ միայն աւելացնել արիւնարբուճների կատաղութիւնը:

Նւ չի՛ անցնիլ մի օր, գու՛նք մի քանի ժամ ու կը գան նրանք զինուած պետութեան տւած զէնքերով, կը գայ զինուորական ուժ թնդանօթներով, ու մեզ կը սպանեն, մեզինց մինչեւ յետինը կը մորթեն...

Զը գլխով ալլեւս թէ քանի ժամ կեանք ունիմ...

Գ. ՆԱՄԱԿ.

Դեռ ապրում եմ:

Ապրե՛լ ես դու այսպէս, բարեկամ, կանգնած՝ ծխաղոյ, արիւնաշաղկաւ աւերակների կոյտի, հառաչող, վէրքերի մէջ տառապող, արեւնի մէջ տապալակող ազգականներից ծըռնողներից, բարեկամների զեակների, փող տների, սարսափից ապշած, վախից՝ սարսուցընող քրքիլ արձակող կանանց, իրենց կորցրած՝ երեխայի պէս լացող, հեկեկող աղաւմարգերի մէջտեղ...

Ապրե՛լ ես դու երբեք այսպէս, կանգնած մի քանի խումբ գունաթափ, բայց անյող-զողող երիտասարդի հետ, ոգի ի բոլին, դիտաւ կից ու պատրաստ մեռելու, զոհելու՝ իր կեանքը:

Նւ սուլում են հաւ գլխի չորս դիէն թըլնամբների արձակած գնդակները, ականջս խլացնում են շրջապատի չփոթի ու լացը՝ թշնամու ոռնոցն ու աշխարհը:

Առաջին ժամին կորցրել էի ինձ : Հրացանս պարպւում էր անօգուտ կամ՝ առանց նպատակի, նայում էի՝ առանց տեսնելու, լսում էի՝ առանց ականջ դնելու : Ոչինչ չէի հասկանում, տեսնում էի որ չըջապատումս ընկնում էին ծանօթներս ու բարեկամներս եւ գալարւում : Դիմացից նոյնպէս : Վայրկեան մը դադրեցան հրացանների ձայները եւ տիրող կարճատեւ լռութեան մէջ ականջիս հասան վերաւորեայների հառաչներ... ապա հեռաւոր անթիւ ամբիխի ոռնոցներ եւ գետի տխուր, միտտեանակ խոցը...

Առաջին ժամից յետոյ մի տեսակ սթափման մէջ գտայ ինձ. եւ տեսայ եւ ականջ գրի :

—Տղի՛րք, քա՛ղ եղէ՞ք... հասկանում եմ մեր գլխաւորի որոտացող ձայնը, — Կրակեցէ՛ք, որչ՝որչ՝ անձնատուր չը լինիք :

Եւ պայթում են հրացաններ, կրակ ժայթքում. տաք ծուխը ծածկում է մի բոպէ ամէն ինչ, յետոյ ցրւում եւ հետզհետէ նորից երեւցնում մօտեցող զինուորների սւինների շարքը...

Զինուորներ են, շարքով կանգնած, լըցնում են հրացանները, միասին բարձրացնում... Թնդում է ապա մի ահող ձայն եւ մեր զոնների ու լուսամուտների վրայ ցնցումներ են տեղի ունենում, փշուռածքներ, անագին ճեղքածոծներ... լսւում են ճիչեր, աղաղակ... :

Ու որքան տեսեց այդ—չը գիտեմ...

Յանկարծ եկող զինուորների շարքը կանգ է առնում. նրա ետեւից լսվում են էլի ոռնոցներ, երեսան է գալիս ամբիւր, կատաղի, զուրս եկած Թայնամ ճակերից, քարը է տալիս իր հետ ուտելիք, հաճնելիք, գորգ, վերմակ ու... աղջիկներ, ծերեր, մայրեր...

Ահ, մշուշի պէս աչքիս առջեւ են գալիս ուշաթիպ, մազերը ցրւած՝ մատաղահաս աղջիկ ու կանայք, վայրագ Գիրտերու բազուկներու մէջ սեղմուած, ծերունիների ալիքադր գլուխներ, որոնք խեղդուած դադանաբար թիւրքերի թեւերով քարը են տալիս իրենց մարմինը փողոցի փողոց մէջ եւ մանուկներ, որոնք ճշուած են, իրենց Թաթիկները պարզում...

—Մայրի՛կ, մայրի՛կ...

Էլ ոչինչ չեմ տեսնում : Հրացանաձգութեւնը զապարել է. ընդհանուր քարացում է տիրել, իսկ Թնամին յառաջանում է դեպ ի մեզ : Մեր

ծնողները, մեր կանայքն ու մանուկները նրանց առաջից, մեր ինքնապաշտպանութեան զբաղակներին դիմացը գալիս են :

Ահ, վատի՛րը... ստիպում են մեզ մեր ձեռքով պալանել մեր քույրերին, մեր մայրերին ու զաւակներին :

Ձէնքերը ցած են իջնում, բազուկներս թուլանում : Բայց ահա գլխաւորը, որ յանկարծ ցցում է իր երկար, խրոխտ հասակը եւ գունաթեպ՝ ձայնում է.

—Տղի՛րք, այդ ի՞նչ է, վարանո՞ւմ է՞ք. չէ՞ որ եթէ կենդանի մնան դրանք, միեւնոյն է, զոհ են գնալու այդ գազաններէ կրճերին եւ սրիկներ... Յառա՛ջ, կրակեցէ՛ք, թող մեռնին զոնէ պատուաւոր մահով...

Ու բարձրացրեց հրացանը, նշան առաւ, կրակեց... մի ծեր կին էր որ գնդակն առաւ, բարձրացրեց ձեռքերը, նայեց իր զարնողին եւ մեռաւ...

Մայրն էր...

Գազանները սարսափահար՝ կանգ առին, բնադդաբար իմացան որ որդին մօրը հարուածեց : Այդ զարհուրելի, հսկայական սպանութեան առաջ՝ ապշեցին նրանք. վախեցան, սկսեցին ետ քաշուի...

Բայց երբ որ լսեցեց, Անշուշտ չատ չէին կարող լինել այդպիսի անսիրտներ— մտածում էին նրանք :

Եւ սխալում էին : Բոլորս բարձրացրինք հրացանները : Մերունի կինը, ընկած փոշու մէջ՝ մեր զրօշակն էր դարձել...

—Կրա՛կ... որոտաց գլխաւորը խոպոտ ձայնով—մայրս էր որ սպաննեցի... կրա՛կ, թող մեռնի՛ն բոլորն էլ...

Ու գունաթեպ էր որպէս մահ :

Ահա այդ բոպէին էր որ աչքս յանկարծ ինկաւ մի Գիւրտի բազուկների վրայ քարը եկող կնոջ դէմքին :

Կինս էր :

Բարձրացրել էի հրացանս. ետ չը քաշեցի. աչքերս միայն փակեցի եւ... կրակեցի...

Եւ երբ բարդ, կինս ինկած էր եւ Գիւրտը թաւալում էր նրա կողքին, Շատ հեռուն չէին. ինքնամոռացութեան մի բոպէի մէջ զուրս նետուեցի, երկու ոտախնով հասայ, խլիցի կընոյս բարձրացրի եւ ետ եկայ :

Ոչ ոք չը դպաւ ինձ :

Մեռել էր. գնտակա ծակել էր գլուխը, եւ աչքերը ստիկւումով ինձ էին նայում : Ցած դրի պատու մօրս կողքին :

—Հարգ է, մայրի՛կ... ե՛ս սպանեցի...
Ու միացայ խմբին :

Հրացանում ե՛նք. Շուտով սրերի կը դե-
մենք . . .

Ո՞վ մեզնից արդեօք կհնդանի պիտի մնայ...
.

Մնա՛ս բարեւ, բարեկամ . . .

Թիֆլիս Գ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ

ՏԳԵՏ ԱՋԳԻ ՀԱՆՃԱՐԻՆ

— 0 —

Հանճար էիր, աստուածները զեզ ծընան .
Սրունկ եթերում կաթի տեղ լոյս ծըծեցիր .
Որոցքիդ շուրջ անգիւղ վարդեր ծաղկեցան .
Անմահների վեհ օրօրով ներհեցիր :

Դու լոյսի մէջ, լոյս շընչեցիր, լոյս տեսար .
Երազները ծառայեցին զեզ հըլու .

Դու խըմեցիր աստուածներին հետ նեկտար .
Ու շընորհքը դու ըստացար երգելու :

Սեւ հող հազար . . . Այգ միջոցով եւ մի օր
Ոտք կոխեցիր այս կեղծիքի պեղծ հովիտ .
Նըւթուեցար արեւ հողում զո ըստ
Ցաւերով լի տըզէտ, խաւար, խեղճ ազգիդ :

Երգել միայն դու գիտէիր . . . երգեցիր ,
Բայց ոչ ազգիդ ծանօթ հինցած նըւազով .
Դու խոր երգեր, դու նոր երգեր երգեցիր ,
Գո զընարը հընչեց հազար լարերով :

Դու երգեցիր անգիւղածը այս կեանքի .
Վերջալուսի հոգեւարքը վեհախառ,
Դու երգեցիր ծաղկները եղբմի ,
Մեռելների գիշերները մահավառ :

Այն լուսեղէն սլալատները երգեցիր ,
Ուր հանգչեցաւ օրօրոցը զո նախկին .
Այն լոյս կեանքի ալխարհները երգեցիր ,
Ուր ցայտում են վըտակները պատրանքին :

Ոտք լըսեցիր սեւ մըրրիկի սոյլերում .
Հին անտառը իր վըրտերից զեզ պատմեց .
Կոյս ծովակը, լուսնի շողում, փոթորկում,
Մերուկ ժայռի զաղսանքները զեզ մասնեց :

Դու երգ տըւեր ծաղկին, ցողին եւ վարդին,
Ու նոցա հետ խօսակցեցիր երգերով .

Դու ըստ տըւեր մահին, լացին, հառաչին,
Նոցա երգը թարգմանեցիր մեր լեզուով :

Դու մեկնեցիր հայեացքներին մունջ լեզուն .
Սըրտերի մէջ տեսար անբաւ ալխարհներ ,
Դու պատմեցիր հողիներին երազուն .

Դու ա՛յն տեսար, ինչ որ ոչ ոք տեսաւ
դեռ . . .

Դորա համար զեզ շատ քիչիր հասկացան ,
Մով ազգիդ մէջ մի ըստ միայն կաթիլներ .
Դորա համար զո երգերը չունեցան
Այն «արժէքը», ինչ հասարակ երգիչներ :

Սեւ լաց եղար անմարդ ու խուլ տեղերում .
Անթեցիր այն օրը երբ հող հազար . . .
Մինչ վերջապէս յիմարատան անկիւնում
Ձարչարանքով հազած հողըդ մերկացար :

17 Յունիս 99 .

Բերլին

ՀԱՅ ՈՐԲԵՐԻ ԱՂՕԹԷԸ

— 0 —

Գըթա՛, ո՞վ Տէր, մենք անհայր ենք ու ան-
մայր ,

Մեր հայրերը կոչկոճամահ մեռուցին .

Մեր մայրերը ցաւից զարձան խնւազար .

Մոխրներում մեզ մեն-մենակ թողուցին :

Անգուժ թուրքից մի փըշուր հաց խընդրե-
ցինք .

Մեր հօր սիրտը առաջարկեց մեզ ուտել ,

Յուրա գիշերում քընկու տեղ խընդրեցինք .

Դերեզմանում առաջարկեց մեզ ներհնել ,